

УДК 343.98

Тетяна Орлова,*канд. юрид. наук, доцент,**доцент кафедри криміналістики та судової експертології**Харківського національного університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВопорушень, пов'язаних із вибухами, загрозою вибухів або виявленням вибухових пристроїв

Робота присвячена висвітленню особливостей розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із вибухами, загрозою вибухів і виявленням вибухових пристроїв. У роботі розкрито алгоритм дій слідчо-оперативної групи та працівників експертних підрозділів відповідно до типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування злочинів указаної категорії.

Ключові слова: початковий етап розслідування, розслідування кримінальних вибухів, злочини, пов'язані з вибухами, розслідування злочинів, учинених загальнонебезпечним способом, взаємодія на місці виявлення вибухового пристрою.

Постановка проблеми. На жаль, наша держава переживає зараз нелегкі часи. За даними Служби безпеки України, у нелегальному обігу зараз перебуває велика кількість зброї, вибухівки та вибухових пристроїв. Ці засоби все частіше використовуються кримінальними угрупованнями для вбивств, рейдерських захватів, пошкодження важливих об'єктів інфраструктури, залякування політичних опонентів, конкурентів по бізнесу та населення нашої держави. Частими стають випадки помсти працівникам суду, прокуратури й інших посадовців шляхом підризу чи підпалу автомобілів.

На повідомлення про факти вибухів, загрози вибухів або виявлення саморобних вибухових пристроїв одночасно реагують підрозділи Національної поліції, Експертної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, а іноді – інші служби й відомства. Складні умови роботи й така кількість представників різних структур вимагає вироблення єдиного бачення щодо головних завдань початкового етапу розслідування таких злочинів, а також основ взаємодії на місці можливого (імовірного) вибуху чи вибуху, що стався.

Окремі аспекти розслідування злочинів, пов'язаних із використанням вибухових пристроїв і вибухівки, були предметом дослідження таких учених, як Б. Євстигнєєв, Д. Ісхізов, Є. Бакін, І. Альошина, О. Пчеліна, С. Лозова й ін. [1; 2; 3; 4]. Проте автори здебільшого досліджували особливості тактики проведення огляду місця події в про-

вадженнях цієї категорії, інші ж проблеми на цей час розкриті досить фрагментарно. Крім того, із часів проведених досліджень докорінно змінилося кримінальне процесуальне законодавство України, упроваджені нові відомчі нормативно-правові акти, що регламентують порядок дій Національної поліції України, Експертної служби, особливості їх взаємодії у вирішенні завдань із розслідування злочинів [5; 6]. З урахуванням вищевказаного актуальним є дослідження алгоритму дій слідчо-оперативної групи та працівників експертних підрозділів у вирішенні тактичних завдань початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із вибухами, загрозою вибухів і виявленням вибухових пристроїв.

Метою статті є таке: а) виокремлення типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування злочинів указаної категорії; б) представлення алгоритму дій слідчо-оперативної групи та працівників експертних підрозділів у вирішенні тактичних завдань початкового етапу розслідування.

Виклад основного матеріалу. Аналіз практики перевірки заяв і повідомлень про вибухи, загрози вибухів або виявлення вибухових пристроїв дає підстави для виокремлення трьох типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування.

Ситуація 1. Заява чи повідомлення надходить оператору телефонної лінії «102» від свідків-очевидців або на спеціальну лінію від патрульних поліцейських, які виявили

предмет, схожий на вибуховий пристрій, або речовину, схожу на вибухівку. Ця ситуація є найбільш сприятливою для організації дій щодо перевірки інформації, забезпечення безпеки, попередження вибуху чи мінімізації його наслідків. Так, черговий частини має можливість отримати детальну інформацію щодо точного місцезнаходження небезпечного об'єкта, його зовнішнього вигляду, особливостей місцевості й споруд, особливостей зовнішності особи (осіб), причетної до закладення вибухівки, а також шляхів підходу й виходу правопорушників тощо.

Ситуація 2. Повідомлення про небезпеку вибуху надходить оператору телефонної лінії «102» від особи, яка здійснила мінування певного об'єкта чи місцевості та погрожує приведенням вибухового пристрою в дію. Ця ситуація є вкрай небезпечною, адже невідомим залишається місцезнаходження вибухівки й ступінь її небезпеки. Підрозділам і службам необхідно діяти в умовах обмеженої інформації й стану підвищеної готовності до захисту від наслідків вибуху.

Ситуація 3. Повідомлення про мінування об'єкта надходить електронною поштою на адресу Державної служби України з надзвичайних ситуацій, керівництво якої потім повідомляє (доповідає) про цю подію до відділів національної поліції. Ця ситуація отримала розповсюдження на території міста Харкова та Харківської області, відомі такі інциденти й в інших областях України. Особливість ситуації полягає в тому, що повідомлення, як правило, надходять із території Російської Федерації, є неправдивими й спрямовані на блокування діяльності об'єктів дрібного й середнього бізнесу (фітнес-центрів, торговельних і розважальних комплексів тощо).

Розглянемо детально порядок дій і особливості взаємодії працівників Національної поліції й Експертної служби України у вказаних ситуаціях реагування на надходження заяв і повідомлень про вибухи, загрози вибухів або виявлення вибухових пристроїв.

Відповідно до Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні й розслідуванні, затвердженої Наказом МВС України № 575 від 07.07.2017 р., під час прийому заяв або повідомлень оператором телефонної лінії «102» про вибухи, загрози вибухів або виявлення саморобних вибухових пристроїв *черговий чергової частини повинен:*

- 1) негайно доповісти про цей факт керівникові органу досудового розслідування;
- 2) направити на місце події найближчі наряди патрульної поліції, задіяні в системі

єдиної дислокації, а також дільничного офіцера поліції;

3) забезпечити своєчасне інформування та виклик на місце спеціалістів-вибухотехніків, кінолога зі службовим собакою з пошуку вибухівки;

4) проінформувати відповідні територіальні підрозділи Державної служби України з надзвичайних ситуацій і заклади охорони здоров'я України [5].

Працівники поліції, які першими прибувають на місце події за повідомленням про загрозу вибуху, повинні негайно почати евакуацію людей, а також забезпечити охорону місця події.

Евакуація людей проводиться на безпечну відстань (на відкритій місцевості – не менше 100 метрів, у будівлі – не менше 50 метрів або на максимально можливу відстань з урахуванням властивостей місцевості) [5]. Навколо небезпечної ділянки (території можливого ураження вибухом) виставляється оточення на безпечній відстані та забезпечується охорона місця події. Місце небезпеки огорожується сигнальною стрічкою та/або іншими контрольними засобами.

Визначає безпечні маршрути евакуації людей і організовує їх виведення із зовнішньої та внутрішньої небезпечних зон *відповідальний по територіальному органу, підрозділу поліції* за рекомендаціями керівника вибухотехнічної групи або спеціаліста-вибухотехніка [6].

Працівникам поліції в місці виявлення вибухового пристрою *категорично забороняється* таке:

- наближатися до вибухового пристрою;
- торкатися вибухового пристрою, намагатися його розібрати, перемістити тощо;
- користуватися мобільним і радіозв'язком;
- гучно розмовляти чи користуватися гучномовцем;
- учиняти інші небезпечні дії, що можуть спровокувати детонацію вибухового пристрою.

Керівник органу досудового розслідування, який отримав інформацію від чергової частини, визначає слідчого, якому доручає невідкладно внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, і здійснити виїзд у складі слідчо-оперативної групи для перевірки інформації й здійснення досудового розслідування за цим фактом. Керівник органу досудового розслідування також негайно інформує про цю подію керівника органу, підрозділу поліції.

У разі підтвердження інформації про вчинення кримінального правопорушення з використанням вибухівки чи вибухового

пристрою керівник органу, підрозділу поліції (у разі його відсутності – особа, яка виконує його обов'язки) зобов'язаний особисто виїхати на місце події [5].

На місці вибуху чи місці виявлення й вилучення вибухового пристрою, вибухівки (чи їх знешкодження) *керівник органу досудового розслідування особисто повинен:*

1) забезпечити проведення огляду місця події слідчо-оперативною групою;

2) організувати належну взаємодію між працівниками поліції під час проведення першочергових заходів і невідкладних слідчих (розшукових) дій;

3) забезпечити залучення додаткових сил і засобів у разі такої необхідності;

4) виконати інші заходи для забезпечення встановлення події кримінального правопорушення й особи (осіб), причетної (причетних) до його вчинення [5].

До складу слідчо-оперативної групи, яка виїздить на місце події в разі повідомлення про підготовку вибуху, підпалу чи інших дій, які загрожують загибеллю людей, знищенням чи пошкодженням об'єктів власності, іншими тяжкими наслідками, про незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами, входять такі учасники:

- слідчий (старший СОГ);
- працівник оперативного підрозділу;
- інспектор-криміналіст (технік-криміналіст);
- кінолог зі службовим собакою;
- кінолог зі службовим собакою з пошуку вибухівки;
- спеціаліст-вибухотехнік або група спеціалістів-вибухотехніків.

Усі працівники поліції, які задіяні в проведенні огляду місця події, пов'язаного з використанням (можливим використанням) вибухових матеріалів, повинні бути забезпечені засобами індивідуального захисту (бронезилетами й шоломами).

Старшим слідчо-оперативної групи є слідчий, але *розпорядження спеціалістів-вибухотехніків на місці події щодо визначення небезпечних зон для людей, безпечної поведінки та поводження з вибуховими матеріалами є обов'язковими для всіх працівників поліції* [6].

Відповідно до вимог Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції й Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 03.11.2015 р. № 1339, до огляду місця вибуху, загрози вибуху чи виявлення саморобних вибухових пристроїв залучається *спеціалізована пересувна вибухотехнічна лабораторія*. Її залучення відбувається в разі

підтвердження ознак складу злочину, для вчинення якого використовувалася вибухівка, у рамках відкритого кримінального провадження. Про необхідність залучення такої лабораторії керівництво НДЕКЦ сповіщає керівник органу досудового розслідування чи особа, яка виконує його обов'язки. Рішення про залучення пересувної лабораторії приймається на підставі письмового (усного з подальшим оформленням у письмову форму) клопотання керівника органу досудового розслідування чи особи, яка виконує його обов'язки [6].

Спеціалізована пересувна вибухотехнічна лабораторія являє собою спеціалізований автомобіль Експертної служби МВС, оснащений необхідним обладнанням, призначений для роботи групи працівників Експертної служби МВС, які володіють спеціальними знаннями та навичками застосування криміналістичних і технічних засобів під час проведення огляду місця події в кримінальних провадженнях про факти використання вибухових пристроїв і вибухівки.

Необхідно зауважити, що безпосереднє обстеження місця події після отримання інформації про підготовку вибуху, про незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами проводять спеціалісти-вибухотехніки за участю кінолога зі спеціальним собакою з пошуку вибухівки. До прибуття спеціалістів-вибухотехніків огляд місця події не проводиться.

Після прибуття на місце події *спеціалісти-вибухотехніки* повинні:

1) доповісти про готовність приступити до виконання завдань керівнику органу, підрозділу поліції, а в разі їх відсутності – відповідальному від керівництва чи слідчому – старшому СОГ;

2) узгодити свої дії зі старшим СОГ із метою недопущення втрати слідів учиненого кримінального правопорушення;

3) здійснити заходи щодо фіксації відомостей щодо обставин учиненого кримінального правопорушення із застосуванням фото- та відеозйомки в установленому Кримінальним процесуальним кодексом України порядку;

4) здійснити пошук і огляд вилучених боєприпасів, вибухових матеріалів, пристроїв, речовин, засобів ініціювання для визначення категорії небезпечності, надання рекомендацій щодо подальшого поводження з ними;

5) прийняти й узгодити зі старшим СОГ рішення про подальше поводження (розрядження, руйнування чи знищення) із виявленими боєприпасами, вибуховими матеріалами, пристроями, речовинами, засобами ініціювання;

6) видати слідчому СОГ на кожний виявлений вибуховий матеріал довідку про рівень його небезпечності;

7) скласти й видати слідчому СОГ у разі знищення (знешкодження) вибухових матеріалів акт про їх знищення (знешкодження);

8) упакувати вибухонебезпечні об'єкти кожний окремо, забезпечуючи надійну їх фіксацію в упаковці;

9) у разі прийняття рішення про можливість вилучення виявлених боєприпасів, вибухових матеріалів, пристроїв, речовин, засобів ініціювання за дорученням слідчого забезпечити транспортування вилучених об'єктів до спеціального приміщення вибухотехнічного підрозділу для зберігання до вирішення питання щодо подальшого проведення експертизи чи знищення вилучених вибухонебезпечних об'єктів [5].

Під час проведення огляду місця події в кримінальних провадженнях про факти використання вибухових пристроїв і вибухівки *слідчий – старший СОГ зобов'язаний:*

1) організувати проведення огляду за місцем можливого знаходження вибухового пристрою, після завершення якого (але не пізніше 24 годин після подання заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення) внести відомості до ЄРДР;

2) керувати діями всіх учасників огляду місця події та координувати зусилля всіх на виконанні головних завдань;

3) у разі необхідності інформувати чергового чергової частини про необхідність залучення додаткових сил і засобів для виконання головних завдань розслідування й забезпечення безпеки доповідати про це керівництву територіального органу, підрозділу поліції [5].

Під час проведення огляду місця події в кримінальних провадженнях про факти використання вибухових пристроїв і вибухівки *працівник оперативного підрозділу, який входить до складу СОГ, зобов'язаний:*

1) установити очевидців правопорушення й опитати їх щодо обставин виявлення ними ознак використання вибухових пристроїв і вибухівки, ознак зовнішності осіб, причетних до вчинення, шляхів їх підходу й відходу з місця події, особливостей їх дій та ін.;

2) забезпечити невідкладне встановлення номера телефону абонента, на який здійснене повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, та/або номера телефону абонента, з якого здійснене таке повідомлення;

3) установити наявність камер відеоспостереження на прилеглій до місця події території й об'єктах інфраструктури;

4) про результати вжитих заходів проінформувати слідчого (безпосередньо на місці події – усно, а потім – письмово рапортом) [5].

У ході подальшого досудового слідства за дорученням слідчого працівник оперативного підрозділу забезпечує виконання ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів у найкоротші строки.

Результат обстеження спеціалістами-вибухотехніками території місця події може зумовити виникнення таких типових ситуацій:

1) здійснено виявлення, вилучення й огляд вибухових речовин, вибухового пристрою чи такого, що його нагадує;

2) здійснено виявлення й знешкодження вибухового пристрою;

3) отримано інформацію про відсутність небезпечних вибухових матеріалів і пристроїв.

Тільки після отримання вказаних даних, за погодженням із керівником органу, підрозділу поліції (відповідальним від керівництва чи старшим СОГ) керівник групи вибухотехніків надає дозвіл на входження до місця події членів СОГ і залучених спеціалістів.

Виявлені в ході огляду боєприпаси, вибухові матеріали, пристрої, речовини, засоби ініціювання вилучаються, описуються й упаковуються спеціалістами-вибухотехніками, про що слідчим вносяться відповідні відомості до протоколу огляду, у якому також зазначається установа, до якої спеціалісти-вибухотехніки надалі доставлятимуть вилучене. Речові докази при цьому зберігаються в спеціальному приміщенні цієї установи в безпечному стані. Під час вилучення вказаних предметів і речовин обов'язково здійснюється фото- чи відеозапис [5].

Надалі в ході досудового розслідування кожен із вилучених речових доказів (вибухова речовина, пристрій, уламки, залишені вибухом, елементи корпусу, вражаючих елементів вибуху, контакти тощо) підлягає окремому детальному огляду. Після цього слідчий повинен визначити й скласти клопотання до слідчого судді про призначення відповідної судової експертизи. Після отримання ухвали слідчого судді на призначення експертизи слідчий надає письмове доручення спеціалістам-вибухотехнікам про транспортування вилучених речовин і боєприпасів до експертної установи (де наявне приміщення для їх зберігання) або до обладнаного приміщення вибухотехнічного підрозділу (де наявне таке приміщення) з подальшим транспортуванням до експертної установи.

Під час і після проведення огляду місця події й інших першочергових дій і заходів керівник органу досудового розслідування повинен:

1) проводити консультації з керівником вибухотехнічної групи щодо вилучення об'єктів і слідів, які мають доказове значення щодо вчиненого правопорушення;

2) перевіряти якість складання протоколу огляду місця події та повноту фіксації обставин учинення кримінального правопорушення, у разі встановлення неповноти проведеного огляду місця події негайно організувати проведення повторного чи додаткового огляду (за участю спеціалістів, працівників експертних установ);

3) організувати своєчасне призначення експертів щодо вилучених під час досудового розслідування об'єктів.

4) забезпечити виконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів у найкоротші строки;

5) заслухати звіти членів СОГ, надати методичну та практичну допомогу слідчим у розслідуванні кримінальних правопорушень, під час розслідування яких виникали ускладнення [5].

Висновки

Підбиваючи підсумки, хотілося б зазначити, що потреби практики зараз вимагають переосмислення структури методик розслідування злочинів. На наше переконання, представники наук кримінально-правового циклу повинні звернути увагу на проблеми, що безпосередньо постають перед слідчими, їх процесуальними керівниками, працівниками кримінальної поліції під час вирішення завдань розслідування. Науковці повинні відмовлятися від суто теоретичного й філософського підходу у своїх розвідках і концентрувати зусилля на виробленні досліджень, максимально наближених до потреб практики. Представлена робота є одним із кроків у розбудові підходу, основою якого є алгоритмізація дій учасників процесу доказування, виокремлення аналізу практики типових

слідчих ситуацій, встановлення тактичних завдань і засобів їх вирішення.

Список використаних джерел:

1. Бакин Е., Алешина И. Осмотр места происшествия при преступлениях, совершенных путем взрыва, и некоторые аспекты криминалистических исследований изъятых вещественных доказательств: методическое пособие. М., 2001. 46 с.

2. Евстигнеев Б., Исхизов Д. Особенности технико-криминалистического обеспечения осмотра места происшествия при возможной установке взрывного устройства, Вестник криминалистики. 2002. Вып. 2 (4). С. 63–68.

3. Бульба Т. Пошук саморобних вибухових пристроїв: методичні рекомендації. Право України. 2008. № 3. С. 60–64.

4. Бандурка О., Пчеліна О. Особливості розслідування кримінальних вибухів. Актуальні питання діяльності слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України: зб. наук. праць факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання ХНУВС за 2011 рік / за заг. ред. О. Бандурки. Х.: НікаНова, 2012. С. 32–61.

5. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні й розслідуванні, затверджена Наказом МВС України № 575 від 07.07.2017 р., зареєстрована в Міністерстві України від 31.07.2017 р. № 937/30805. Офіц. сайт Верховної ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>. (дата доступу 29.10.2018).

6. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затверджена Наказом МВС України № 1339 від 03.11.2015 р., зареєстрована в Міністерстві України 06.11.2015 р. №1392/27837. Офіц. сайт Верховної ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>. (дата доступу 29.10.2018).

Представленная работа посвящена особенностям расследования преступлений, связанных со взрывами, угрозой взрывов и выявлением взрывных устройств. В работе раскрыт алгоритм действий следственно-оперативной группы и работников экспертных подразделений согласно типичным следственным ситуациям начального этапа расследования преступлений указанной категории.

Ключевые слова: начальный этап расследования, расследование преступлений, связанных со взрывами, преступления, совершенные общеопасным способом, взаимодействие на месте выявленного взрывного устройства.

The presented work is sanctified to the features of investigation of crimes related to the explosions, threat of explosions and exposure of explosive devices. The algorithm of actions of inquisitional-operative group and workers of expert subdivisions is in-process exposed according to the typical inquisitional situations of the initial stage of investigation of crimes of the indicated category.

Key words: initial stage of investigation, investigation of crimes related to the explosions, crimes are perfect by a generally dangerous method, cooperation in place of the educed explosive device.